

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

Нөкис

5-сан 2024 сентябрь

Шөлкемлестіріушілер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сафо МАТЧОН
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Камаладин МАТЯКУБОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Раьно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Фурқат РАЖАБОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Муқаддас РАХМАНОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Марифжон АХМЕДОВ	Дилшода САПАРБАЕВА
Умида БАҲАДИРОВА	Феруза САПАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Зайниддин САНАҚУЛОВ
Ботир БОЙМЕТОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Қаххор ТУРСУНОВ
Шахло БОТИРОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Нурзода ТОШЕВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Тажибай УТЕБАЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди КАМАЛОВ
Шохида ИСТАМОВА	Вохид КАРАЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Лола ИСРОИЛОВА	Ризамат ШОДИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Зафар ЧОРИШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Асқарбай НИЯЗОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Сабит НУРЖАНОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Захия НАРИМБЕТОВА	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ	Гулрухсор ЭРҒАШЕВА
Улфат МАҲҚАМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

Janaberegnova A.J. Mustaqil ishlarni tashkil etishning tashkiliy mexanizmlariga oid tadqiqotlar nazariyasi	177
Xudayqulova F.B. Pedagogik faoliyatda kasbiy madaniyatning xususiyatlari	189
Фозилов Б.З. Кар ва заиф эшитувчи 5-7-синф ўқувчиларининг фуқаролик компетенциясини шакллантиришда лойиҳа методидан фойдаланиш йўллари	195
Orinbetov N.T. Akademik litsey o'quvchilarining fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning didaktik ta'minoti	199
Nizamova M. N. Axborotlashgan zamonaviy jamiyatda bo'lajak menejerlar kasbiy mobilligini rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etish	204
Kadirova G.X. Ta'lim jarayonida varativ o'quv topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari	209
To'raqulova M.Q., Fatullayeva S.I. Xorijiy tajribalar asosida oliy muhandislik maktabi faoliyatini tashkil etish orqali yaratuvchi magistrnlarni tayyorlash metodikasi	214
Yuldashev S.N. Loyihaga asoslangan ta'lim jarayonni tashkil etish metodikasi	224
Куньянинь Лп. Создание методического инструментария для развития экологической компетентности у будущих переводчиков и использование современных инноваций при его реализации	228

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Ibragimova D.I. Isajon Sultonning tarixiy hikoyalari tematikasi	233
--	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Тажетдинова Г.А. Жоқары билимлендириўде жасалма интеллекттен пайдаланыў зэрурлиги ҳәм машқалалардың шешимлери	239
Теубаева G.S. Oliy ta'lim tizimiga sun'iy intellektni joriy etish	248
Toxirov F.J. Talabalarning mobil ilovalarni ishlab chiqishga oid kompetentligini rivojlantirishda simulyatsiya va virtual muhitlardan foydalanish imkoniyatlari	254
Бўронова Г.Ё. Виртуал робототехника тўғарақларини ташкил этишда замонавий ўқув платформаларидан фойдаланишнинг амалий имкониятлари	259
Djumayev J.M. Robototexnika darslarida talabalarni ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish masallari	267
Axmedov A.B. Professional ta'limda raqamli transformatsiyaning ahamiyati	275

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Oteniyazova P.E. Qaraqalpaq xalq awızeki kórkem dóretpelerinen biri bolǵan jumbaqlar tiykarında balalardıń til ósiriwin rawajlandırıw	282
Ochilov F.I. O'quvchilar tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantirishning individual ta'lim amaliyoti	286
Jabborova O.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalari mazmuni	291
Tashpulatova D.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiya asoslarini o'zlashtirishini tashhislash metodikasi	299
Sayliyeva M. M. Tabiiy fanlar turkumini o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirish	304
Artikova N. Sh. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish	314
Egamova G.A., Zikirova D. Sh. Boshlang'ich ta'limda darslarni steam, stem технологиялари asosida tashkillashtirishga innovatsion yondashuvlar	320
Kenjayeva F.Sh. Bo'lajak tarbiyachilarning pedagogik va psixologik qobiliyatlarini shakllantirish ta'lim muammosi sifatida	325
Sulaymanova M.P. Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fanining o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish metodikasi (xususiy maktablar misolida)	332
Narimbetova Z.A., Asqarova N.J. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni matematik savodxonligini oshirishda matematik diktantlardan foydalanish	337
Мамбеталиев Қ. А. Бошланғич синфда ўқувчининг ёзма нутқини ривожлантириш	341

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNI MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA MATEMATIK DIKTANTLARDAN FOYDALANISH

Narimbetova Z.A.

*Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Boshlang'ich ta'limda matematika va tabiiy fanlar
kafedrası p.f.f.d(PhD) dotsent v.b.,*

Asqarova N.J.

*Toshkent viloyati Yangiyo'l tumani
36-boshlang'ich ta'lim maktabining o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: matematik diktant, mashq, matematik tushuncha, me'yor, an'anaviy, texnologiya.

Ключевые слова: математический диктант, упражнение, математическое понятие, норма, условие, технология.

Key words: mathematical dictation, exercise, mathematical concept, norm, traditional, technology.

Резюме: Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni matematik savodxonligini oshirishda matematik diktantlardan foydalanish nomli maqolada boshlang'ich maktab ta'limida o'quvchilarga aynan matematika fanidan yanada qiziqarli metodlar, tavsiyalaryozilgan.

Резюме: Использование математических диктантов в повышении математической грамотности учащихся в начальных классах в статье под названием более интересные методы, рекомендации по математике для учащихся начальной школы написаны.

Summary: In the article "Using mathematical dictation to improve students' mathematical literacy in primary grades", more interesting methods and recommendations are written for students in primary school education.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning matematik savodxonligini oshirish va ularning bilim darajasini baholashda matematika diktantlari muhim vosita hisoblanadi[1]. Ushbu metod o'quvchilarga nafaqat matematik tushunchalarni o'rganishda, balki ularni amaliyotda qo'llashda ham yordam beradi.

Matematik diktantning maqsadi arifmetik amallarni bajarish, matematik tushunchalarni to'g'ri anglash va ularni yozma shaklda ifodalash qobiliyatlarini baholashdan iboratdir. Diktant matndan iborat bo'lib, unda berilgan sonlar, formulalar yoki matematik tushunchalar o'quvchilardan yozma shaklda to'g'ri

bajarilishini talab qiladi. Bu ko'pincha matematik masalalarni yozma shaklda yechishni o'z ichiga oladi.

Matematika diktantlari boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

– Diktantlar o'quvchilarga dars davomida o'rgatilgan matematik tushunchalarni qayta ko'rib chiqishga va ularni amaliy mashqlar orqali mustahkamlashga imkon beradi.

– Matematika diktantlari o'quvchilarning matematik yozma nutqini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Bu ular uchun sonlar, amallar va matematik formulalarni to'g'ri yozish va ifodalashni o'rganish imkoniyatidir.

– O'quvchilar diktant vaqtida diqqat bilan tinglab, berilgan topshiriqlarni to'g'ri bajarishga intilishadi, bu esa ularning diqqat markazini kuchaytiradi.

Diktant mavzulari o'quvchilarning yoshi va bilim darajasiga qarab moslashishi lozim[2]. Dastlabki sinflarda oddiy arifmetik amallar, yuqori sinflarda esa algebraik va geometrik masalalar berilishi mumkin.

Matematika diktanti matni aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Savollar va topshiriqlar noto'g'ri talqin qilinishining oldini olish uchun qisqa va lo'nda bo'lishi zarur.

Diktant natijalari asosida o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, shuningdek, ularning matematik bilimlarini mustahkamlash uchun zaruriy chora-tadbirlar ko'riladi.

Matematik diktantlar quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- Matematik terminologiyani egallash;
- Aqliy hisoblashni o'rgatish;
- Tematik lug'atni boyitish;
- Geometrik figuralarning nomlanishi;
- Matematik ifodalarni to'g'ri o'qish.
- Matematik diktantdan o'quvchilarning qiziqishini yo'qotmaslik uchun me'yorida foydalanish lozim.

Boshlang'ich sinflarda matematika diktantlarini samarali o'tkazish uchun quyidagi qadamlarni bajarish tavsiya etiladi:

- Har bir matematika diktanti o'quvchilarni o'qitayotgan mavzu bilan bog'liq bo'lishi kerak[3]. Masalan, qo'shish va ayirish mavzusida o'tkaziladigan diktantlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bu sohadagi bilimlarini sinovdan o'tkazadi.
- Diktant matni o'quvchilarga tushunarli va ularning yoshiga mos bo'lishi kerak. So'zlar va jumlar qisqa, aniq va lo'nda bo'lishi lozim.

- Har bir diktantdan so'ng o'quvchilarning ishlari tekshiriladi va ularning natijalari baholanadi. Xatolar tahlil qilinib, ularni tuzatish bo'yicha izohlar beriladi.

Matematika diktantlari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini sinashda hamda ularni yanada rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ular:

- O'quvchilar diktantlar orqali matematik masalalarni tez va to'g'ri yechishga o'rganadilar, bu esa ularning tafakkurini rivojlantiradi.
- Diktantlarda beriladigan masalalar o'quvchilardan ijodiy fikrlashni talab qiladi. Bu ularda muammolarni hal qilishda yangi usullarni qo'llash ko'nikmasini hosil qiladi.
- Har bir muvaffaqiyatli bajarilgan diktant o'quvchilarga o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishga yordam beradi, bu esa ularning kelajakdagi o'qishdagi muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinflarda matematik diktantlardan foydalanish o'quvchilar uchun muhim o'quv jarayoni hisoblanadi[5]. Ular o'quvchilarning matematik savodxonligini oshirish, diqqat va yozma nutqni rivojlantirish, shuningdek, ularni bilimlarini sinashda samarali vositadir. Diktantlar o'quvchilarga nafaqat o'quv jarayonida, balki kundalik hayotda ham kerakli bo'lgan matematik ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi[6]. Shu sababli, matematika diktantlarini muntazam o'tkazish va ulardan to'g'ri foydalanish o'quvchilarning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

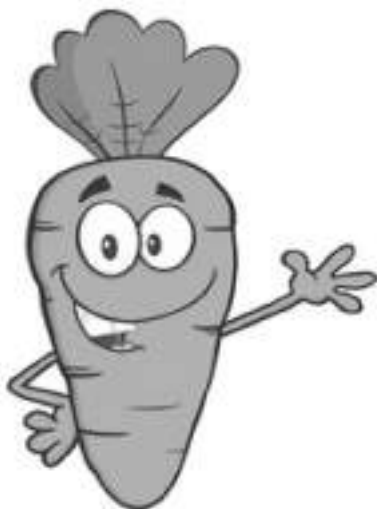
Matematik diktantlarga misollar:

1. Kartada qancha olma bo'lsa, shuncha doira chizing.
2. O'ngdagi birinchi doirani qizil rangga bo'yang.
3. O'rtadagi doirani yashil rangga bo'yang.
4. Doiraning qolgan qismini sariq rangga bo'yang.
5. Rasmda nechta olma borligini yozing.

1. Birinchi qatorda kartada qancha sabzi bo'lsa, shuncha ko'p uchburchaklar chizing.

2. Ikkinchi chiziqda birinchisiga qaraganda yana bitta uchburchak chizing.
3. Uchinchi qatorda, ikkinchi chiziqda qancha uchburchak bo'lsa, shuncha doira chizing.
4. Keyingi qatorda uchinchisiga qaraganda bir doira kamroq chizilgan.
5. Har bir satrdagi birinchi raqamni qizil rangga, oxirgi raqamni esa yashil rangga bo'yang.
6. Bo'yoqsiz qolgan raqamlar sonini yozing.

Xulosa Yuqorida ko'rsatilgan algebraik materiallarni o'qitishdagi usullar odatda darsning boshida o'tkaziladi. Bundan tashqari bunday metodlarni darsning yangi mavzuni mustahkamlash qismida va o'tilgan mavzularni takrorlash darslarida ham qo'llashimiz mumkin. Matematik diktantlardan dars jarayonida foydalanish o'quvchida diqqat va e'tiborini oshiradi, darsga qiziqish uyg'otadi. Matematik diktant natijasida o'quvchilar mustaqil qaror qabul qilishga, hozirjavoblikka, o'z fikr-mulohazalarini erkin bildira olishga va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Habibullayev R.A. O'quvchilarning matematik tafakkurini shakllantirish.- Toshkent: O'qituvchi, 2010. 247-bet.
2. Михайлова А., Носова Э. Д., Столяр А. А., Полякова М. Н., Вербенец А. М. Теории и технологии математического развития детей дошкольного возраста. –Издательство «Детство-пресс». Санкт-Петербург, 2008.
3. Бикбаева Н.У., Ибрагимова З.И., Қосимова Х.И. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда элементар математик тасавурларни шакллантириш. –Т.: Ўқитувчи, 1995